تبت و کورد، مێژووی بەراوردکاریی سەرکوتکردن.. ئاگری قادر*

سەرەڕای مەودای جوگرافیای بەرفراوانی نێوان تبت و کوردستان، ڕێڕەوی مێژوویی هەردوو گەل، شێوازە قووڵە بەراوردکراوەکانی کۆنترۆڵکردنی دەوڵەت، سەرکوتکردن و بەرخۆدان. ئەم لێکچوونانە بەڕێکەوت نین؛ ئەوان لە چۆنێتی مامەڵەکردنی دەوڵەتە ناوەندییە مۆدێرنەکان لەگەڵ ناوچە جیاوازەکانی کولتووری، جێختکەرەوەی سیاسی و ناوچە گرنگەکانی خاکیدا سەرهەڵدەدەن، یەکخستنی بە زۆر و پرسی شەرعییەت، تبت لە کەماری گەلی چین لە سەرەتای ساڵانی ١٩٥٠دا هاوتەریبە لەگەڵ یەکخستنی ناوچە کوردییەکان لە دەوڵەتە مۆدێرنەکانی عێراق، تورکیا، ئێران و سوریا دوای داڕمانی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، دەسەڵاتی دەوڵەت لە ڕێگەی هێزی سەربازی و چوارچێوەی یاساییەوە سەپێندرا کە ئیدیعای شەرعییەت دەکرد بەبێ ڕەزامەندی مانادار لەلایەن هەردوو گەلەوە، هەروەك چۆن پەکین یەکگرتنی تبت وەك “ڕزگارییەکی ئارام” لە چوارچێوەیەکدا دادەنێت، حکومەتە یەك لە دوای یەکەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، کۆنترۆڵی خۆیان بەسەر کوردستاندا ڕەوای پێدا وەك پێویستی بە یەکێتی نەتەوەیی و یەکپارچەیی خاك. لە هەردوو باردا، ناکۆکی وەك جیابوونەوە یان خیانەت پێناسەکرایەوە.

دەربەدەری وەك ستراتیژییەکی سیاسی

دەربەدەریی “دالای لاما” دوای ڕاپەڕینی لاسا لە ساڵی ١٩٥٩دا ئاوێنەیەکی ئاوارەیی زۆرەملێ و دەربەدەری سەرکردە سیاسی و ڕۆشنبیران و چالاکوانانی سیاسیی کوردە بە درێژایی سەدەی بیستەم، دەربەدەری لە هەردوو حاڵەتەکەدا دوو مەبەستی هەبوو: لابردنی سەرکردایەتی هێمادار لە نیشتمان و لاوازکردنی بەرخۆدانی ڕێکخراو. بەڵام دەربەدەریش هەردوو هۆکارەکەی بە نێودەوڵەتی کرد، گۆڕینی بۆ پرسی مافی مرۆڤی جیهانی نەك تەنیا بابەتی ناوخۆیی، چین ناوچەی ئۆتۆنۆمی تبت وەك بەڵگەیەك بۆ خۆبەڕێوەبەری دەخاتە ڕوو، هەروەك چۆن دەوڵەتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە مێژوودا ئۆتۆنۆمی سنووردار یان هێمایان بۆ ناوچە کوردییەکان بەرەوپێش برد. بەڵام لە پراکتیکدا، سەربەخۆیی لە هەردوو حاڵەتەکەدا بە خیانەت

پێناسەکراوە، پێش ساڵی 1991، ئۆتۆنۆمی بەڵێندراو بە کوردەکانی عێراق بە شێوەیەکی سیستماتیکی لەلایەن بەغداوە تێکدرا، کە لە هەڵمەتی سەربازیدا گەیشتە لوتکە بە هەمان شێوە، سەربەخۆیی تبت لەلایەن پارتی کۆمۆنیستی چینەوە پێناسە کراوە، کە دەسەڵاتی ڕاستەقینە بە ناوەندگیری دەمێنێتەوە و ناکۆکییەکان بە تاوان دەزانرێت. ئەم مۆدێلانە سەربەخۆیی نەك وەك مافێك ئاشکرا دەکەن، بەڵکو وەك ئامرازێکی کارگێڕی بۆ کۆنترۆڵکردن، هەڵمەتی ئەنفال لە کۆتایی هەشتاکان وەك یەکێك لە توندڕەوترین نموونەکانی سزای بەکۆمەڵ دژی گەلی کورد – لەسێدارەدانی بەکۆمەڵ، لەناوبردنی گوندەکان، دیپۆرتکردنەوەی زۆرەملێ و چەکی کیمیایی. لە کاتێکدا ئەزموونی تبت شێوەی کیمیایی تێدا نەبووە، بەڵام لۆژیکی سزای بەکۆمەڵ بەراورد دەکرێت، لە تبت، تەواوی کۆمەڵگا تووشی چاودێری، ڕاگرتنی بەکۆمەڵ، دووبارە پەروەردەکردنی ئایدیۆلۆژی و داڕشتنەوەی دیمۆگرافی دەبن. لە هەردوو حاڵەتەکەدا، وەڵامی دەوڵەت کۆمەڵگا بەگشتی دەکاتە ئامانج نەك تاوانبارانی تاکەکەسی، بە ئامانجی هەڵوەشاندنەوەی یەکگرتوویی کۆمەڵایەتی و سەرکوتکردنی ناسنامەی بەکۆمەڵ، سەرکوتکردنی زمانی کورد لە پەروەردە، کارگێڕی و ژیانی گشتیدا، هاوتەریبێکی ڕوون لە سیاسەتەکانی کاریگەری لەسەر فێرکاری زمانی تبتییەکان دەبینێتەوە. لە هەردوو حاڵەتەکەدا زمانەکانی دەوڵەتی باڵادەست وەك ئامرازی یەکگرتن و کۆنترۆڵکردن سەپێندرا، ئەم سیاسەتانە وەك ڕێوشوێنی مۆدێرنکردن یان یەکخستنەوە ، بەڵام بۆ کورد و تبتییەکان وەك هەڕەشەی بوونگەرایی ئەزموون کرا- هەوڵدان بۆ بڕینی گواستنەوەی نێوان نەوەکانی کولتوور، مێژوو و ناسنامە، هەردوو تبت و کوردستان شوێنی پڕۆژەکانی گەشەپێدانی وەك بەڵگەیەك بۆ خێرخوازی دەوڵەت پێشکەش کراون. ژێرخانی و پڕۆژەکانی وزە و فراوانکردنی شارەکان بۆ پڕۆژەکردنی دەسەڵات و دووبارە داڕشتنەوەی دیمۆگرافیای شارەکان بەکارهێنران

بۆ کورد، گەشەپێدانی نەوت زۆرجار سوود بە حکومەتە ناوەندییەکان دەگەیەنێت لە هەمان کاتدا کۆمەڵگا ناوخۆییەکانیان بە ئاوارە دەکرد. بۆ تبتییەکان، گەشەپێدان زۆرجار لایەنگری کۆچی “هان” و بەرژەوەندییەکانی دەوڵەت بووە. لە هەردوو حاڵەتەکەدا پێشکەوتنی ئابووری نەیتوانی قەرەبووی دەرکردنێکی سیاسی و پەراوێزخستنی کولتووری بکاتەوە، مێژووە بەراوردکارییەکانی تبت و کوردستان نیشان دەدەن کە سەرکوتکردن و دەربەدەری و ئۆتۆنۆمی بەڕێوەبەردراو ناڕەزایەتییە سیاسییەکان چارەسەر ناکەن- ئەزموونی کوردی نیشان دەدات کە سەقامگیرییەکی بەردەوام تەنیا کاتێك سەرهەڵدەدات کە دانپێدانانی سیاسی، مافە کولتوورییەکان و خۆبەڕێوەبەریی مانادار

جێبەجێ بکرێت، بە تبت، دەسیەی کوردی وانەیەکە: پەرەپێدان بەبێ کەرامەت، و سەربەخۆیی بەبێ دەسەڵات، ناتوانێت جێگەی گفتوگۆ و ڕەزامەندی ڕاستەقینە بگرێتەوە، تبت و کوردستان بە ئایدۆلۆژیا و جوگرافیا بەیەکەوە نین، بەڵکو بە ئەزموونی مێژوویی بەیەکەوە گرێدراون. هەردوو گەل بەرگەی یەکگرتنی زۆرەملێیان گرتووە، دەربەدەری سەرکردایەتی، و سزای بەکۆمەڵ. بە کوردەکان، تبت بیرهێنانەوەی ڕابردووی خۆیانە؛ بە تبتییەکان، کوردستان وەك بەڵگەیەك وەستاوە کە بەرخۆدان و یادەوەری و ناسنامە دەتوانێت تەنانەت توندترین هەڵمەتەکانی سڕینەوەش بژین.

- خوێندکاری دکتۆرا لە یاسای ژینگەیی نێودەوڵەتی،زانکۆی نیشتمانی تایوان